Viața și activitatea tipografică a episcopului-cărturar Chesarie al Râmnicului

Pr. prof. Petre Mateiescu

„În momentul în care sud-estul Europei se prăbușește sub dominația otomană, teritoriul românesc și cultura noastră devin contrafortul, devin inima acestei arii răsăritene pentru partea ei sud-est europeană”[1]. Mănăstirile noastre devin centre de iradiere culturală pentru creștinii căzuți sub stăpânire otomană și tot aici vin să stea o vreme sau toată viața cărturari: sârbi, bulgari, greci din sudul Dunării. Pentru dăltuirea în slavă a culturii românești există, în secolul XVI, „momentul Coresi”. Este momentul „trecerii la limba română ca limbă de cultură și n-o găsiți în niciuna din culturile sud-europene”[2].

Remarca pertinentă a lui Dan Zamfirescu ne îndreptățește să credem că secolul al XVI-lea este o epocă de afirmare culturală, iar diaconul Coresi „a intrat în istoria poporului român ca unul dintre cei mai de seamă tipografi pe care i-a avut cultura noastră, un adevărat deschizător de epocă în istoria culturii și a literaturii noastre”[3].

Iată concluziile care ne susțin cu adevărat sintagma „momentul Coresi”, moment care a contribuit din plin la introducerea limbii românești în Biserică și a condus la crearea unei limbi literare.

Secolul al XVII-lea continuă linia traversată de „momentul Coresi”, dar cu mult mai multe personaje. Pe drept cuvânt, remarca lui Dan Zamfirescu: „veți vedea că cea mai interesantă și vie literatură veche din această epocă, este fără îndoială literatura română”[4], cu cronicarii ei, cu *Cazania lui Varlam*, cu un poet Dosoftei „cel mai mare poet și în vremea aceea, primul poet național din Europa răsăriteană”[5], cu un mare enciclopedist, Dimitrie Cantemir și cu marea *Biblie* a lui Șerban Cantacuzino.

1 Dan Zamfirescu, *Istorie și cultură*, vol. I, „Literatura română veche, conferință ținută la sala Dalles la 8 septembrie” Ed. Roza Vânturilor, București 2003, p. 454.

2 *Ibidem*, p. 455.

3 Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Manual pentru seminariile teologice liceale*, Editura Episcopia Dunarii de Jos, Galați, p. 154.

4 Dan Zamfirescu, *Op. cit.*, p. 456.

5 *Ibidem*, p. 458.

Cele două secole, prin operele personalităților sus menționate, au dus la o primă biruință într-o luptă surdă între limba slavonă și limba română. Limba română, încetul cu încetul, ia locul celei slavone în Biserică, unde poporul dreptcredincios o înțelegea, iar literatura se întemeiază cu fermitate tot pe limba vorbită de popor.

În sprijinul aceastei afirmații „trebuie făcută o dublă precizare: pe de-o parte, trebuie ținut cont de biruința pe care a înregistrat-o limba română în secolul al XVII-lea, când a devenit instrument de cultură, iar, pe de altă parte, e necesar a lua în considerație raportul ce s-a stabilit, între limba română și cea slavonă"[6]. Limba română creștea, iar cea slavonă era timpul să se micșoreze, deși caracterele chirilice se vor menține pană după 1864. „Secolul al XVIII-lea a fost o etapă hotărâtoare în viața politică și culturală a popoarelor din Europa"[7], remarca, pe drept cuvânt, Ștefan Ciobanu. Este secolul iluminat, enciclopedist, dar și al revoluțiilor în diferite domenii.

Pentru români, în fresca întunecată a secolului al XVIII-lea, apare un fascicul de lumină, în care câțiva fac eforturi deosebite pentru a îngriji un copac multisecular: limba română. Roadele acestor eforturi se vor vedea după dispariția lor și le vedem, mai ales astăzi, când munca lor, „cu timp și fără timp", în condiții vitrege, dar cu un mare entuziasm, ne-a lăsat aceste veritabile monumente de carte, opera lor, pentru care azi suntem aici. Acest secol vine cu Dimitrie Cantemir, Mitrofan, Sfântul Antim Ivireanul, frații Greceanu, care îl leagă de secolul anterior, continuă cu episcopii Damaschin, Climent, Grigorie Socoteanu și se va încheia, în mod strălucit, cu Chesarie și Filaret.

Este secolul în care Episcopia de Râmnic este capitala tiparniței culturale prin strălucita pleiadă de episcopi enumerați. Dacă în Episcopia Râmnicului-Noului Severin se tipărise, se pare, prima carte a lui Macarie, dar și prima carte românească „Pravila de la Govora", Ierarhul Martir Antim Ivireanul, canonizat în 1992 – și din anul 1999 ales ca ocrotitor spiritual al Municipiului Râmnicu-Vâlcea – aduce, în 1705, o tipografie din teascurile căreia va scoate 10 lucrări.

Activitatea tipografică de la Râmnic „se înfățișează ca un centru care a lucrat cu precădere în secolul XVIII, cu o forță de iradiere și cu o putere de atracție asupra tuturor celor trei țări românești"[8]. Cercetătorii care s-au aplecat asupra acestui „centru", dar și asupra cărților tipărite aici, au constat că aici au fost „vlădici vrednici" cu frumoase preocupări cărturărești care „și-au înscris numele pentru totdeauna în istoria vechii culturi românești"[9].

6 Alexandru Duțu, *Coordonate ale Culturii Românești în sec. XVIII*, Editura pentru Literatură, București, 1968, p. 30.

7 Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Hyperion, Ed. Chișinău, 1992, p. 601.

8 Alexandru Duțu, *Op. cit.* p. 123.

9 Pr. Prof. Dr. M. Păcurariu, *Op.cit.* p. 289.

Mai mult, Nicolae Iorga în *Istoria literaturii românești* face următoarea împărțire: *Literatură slavonă*, *Vechea literatură religioasă*, *Întâii cronicari, cu subdiviziuni* – volumul I; *Epoca lui Cantemir, Epoca lui Chesarie de Râmnic, cu subdiviziuni* – volumul II[10]. Împărțirea pe care o face marele istoric îl îndreptățește pe Ștefan Ciobanu să afirme că este „o împărțire justă și firească"[11].

În șirul episcopilor Râmnicului-Noului Severin, Episcopul Atanasie Mironescu îl enumeră pe Chesarie ca fiind al 21-lea[12], iar istoricii Nicolae Șerbănescu și Mircea Păcurariu îl consideră, în lista episcopilor, al 24-lea[13]. Acesta ajunge episcop de Râmnic după moartea lui Partenie, „un grijuliu chivernisitor al averii episcopale, pe care căuta s-o sporească"[14], întâmplată spre sfârșitul anului 1771[15]. Nu s-a putut face imediat alegerea de episcop din cauza războiului ruso-turc care se desfășura în Țările Române, mai ales în Țara Românească.

Dar, pentru a înțelege situația politică a acelor vremuri, este bine să aruncăm o privire asupra frescei întunecate a veacului al XVIII-lea, cum am spus mai sus.

După alianța lui Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare și înfrângerea lor la Stănilești, în 1711, precum și după martiriul mucenicesc al Sfântului Voievod Constantin Brâncoveanu, canonizat în 1992, turcii nu mai au încredere în voievozii români. Începe din 1711, în Moldova și din 1716, în Țara Românească, domnia fanarioților, până la mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu, în 1821. În golful Bosfor era un „far" sau „fanar" după care se orientau corăbiile, iar cartierul din jurul său era numit Fanar. Aici „locuiau mai cu seamă grecii; se întâlneau printre ei și urmași ai vechilor familii bizantine, de dinainte de cucerirea Constantinopolului, precum și alții, de origine mai nouă, dar îmbogățiți prin negoț"[16].

La 1711, după Dimitrie Cantemir, „în care sultanul pusese atâta speranțe"[17], turcii numesc ca voievod pe Nicolae Mavrocordat, iar în 1716, tot el inaugurează domnia fanariotă și în Țara Românească. El era „fiul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, negociatorul păcii de la Karlowitz"[18]. Desigur, era un personaj cu o „aleasă cultură"[19] care „strânse-se la Mănăstirea Văcărești, ctitoria sa, „o bibliotecă foarte frumoasă"[20].

În răstimpul de peste o sută de ani cât a ținut această perioadă „au fost nu mai puțin de 40 de domnii în Muntenia și 36 în Moldova, în afară de diversele ocupații ruse și austriece"[21]. În acest regim fanariot, domnul era numit direct de sultan și considerat funcționar otoman, armata țării era desființată, autonomia grav încălcată, boierimea se grecizase, iar o parte din cea pământeană se organizase în „partidă națională". Dacă privim per ansamblu, domnia fanariotă este „o epocă de decădere"[22] în care se pierd teritorii românești[23], fiscalitatea se accentuează, intriga, bacșișul și mita sunt la mare preț[24].

10 Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești*, Editura 2, București, 1928; Vezi și Ștefan Ciobanu, Op. cit. p. 33 și Alexandru Duțu, Op. cit. p. 122.

11 Ștefan Ciobanu, *Op. cit.* p. 33.

12 †Athanasie Mironescu, *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noului Severin*, Ed. Gutenberg, București, 1906, pp. 149-152.

13 Pr. Nicolae Șerbănescu, „Epicopii Râmnicului", în M.O., anul XVI, nr 3-4, 1964, pp. 176-195 și Pr. Prof. Dr. M. Păcurariu, I.B.O.R., E.I.B.M.B.O.R., București, 1981, vol. III, p. 518-519.

14 Pr. N. Șerbănescu, Art. cit., p. 195.

15 *Ibidem*, p. 195.

16 C. C. Giugescu, *Istoria românilor*, Ed. Humanitas, București, 2000, p. 218.

17 *Ibidem*, p. 218.

18 Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant *Istoria României*, Ed. Enciclopedica, București, 1998, p. 301.

19 C. Giurescu, *Op. cit.*, p. 219.

20 *Ibidem*, p. 219.

21 *Ibidem*, p. 219.

22 *Ibidem*, p. 219.

23 *Ibidem*, pp. 219-224; vezi și Mihai Bărbulescu, *Op. cit.*, pp. 318-320.

24 *Ibidem*, p.218.

Ca aspecte pozitive, desigur infime față de marile greutăți aduse neamului, am aminti desființarea rumâniei, înființarea de școli și spitale, legiuiri noi. Totuși, epoca fanariotă „rămâne o epocă tristă a istoriei noastre”[25].

Țările Române se află în secolul al XVIII-lea „între cele trei imperii”[26], pentru că Rusia și Austria de criza Imperiului Otoman după anul 1683, provocându-i tot mai multe războaie pentru hegemonie. Ne vom opri asupra războiului ruso-otoman din 1768–1774. Rușii ocupă Țările Române. Austriecii, văzând că turcii sunt învinși, „mobilizează armata” iar „pacea se încheie la Kuciuc-Kainargi, un sat în Dobrogea de miazăzi, în anul 1774”[27]. „Partida națională” își dorește eliberare de sub stăpânire turcească. Astfel „Mihai Cantacuzino, în memoriile prezentate Congresului de la Focșani cere restaurarea vechilor drepturi și a neatârnării Țării Românești”[28]. Lucrul acesta îl va costa scump mai târziu.

În urma acestor eforturi, dar și a păcii, Țările Române sunt scutite de tribut timp doi ani, li se confirmă autonomia și începe protectoratul rusesc asupra lor.

Nici starea ierarhiei bisericești, în epoca fanariotă, n-a fost mai bună. Pătrund foarte multe elemente grecești. Astfel, în tronul de întâistătător al Mitropoliei Țării Românești au fost „în epoca fanariotă (1716–1821), nu mai puțin de doisprezece ierarhi, din care șase de origine greacă și șase români”[29]. Nici episcopiile sufragane n-au dus-o mai bine. De exemplu, la Episcopia Buzăului, din unsprezece episcopi, cinci au fost greci”[30]. Cu toate acestea, din cei zece episcopi ai Râmnicului din perioada fanariotă, doar doi au fost greci: Nectarie (septembrie 1792–16 decembrie 1812 și nepotul lui, Galaction, 25 ianuarie 1813–12 aprilie 1824), fapt ce explică cum nu se poate mai bine de ce Râmnicul a fost capitala tipografiilor” și de ce aici a funcționat o adevărată „școală râmniceană”.

În momentul izbucnirii războiului ruso-turc din 1768–1774, scaunele episcopale din Țările Românești erau ocupate de Grigore al II-lea, în slujirea de mitropolit (28 iulie 1760 – 18 decembrie 1787, cu o sincopă între 26 iunie 1770 – octombrie 1771, când scaunul va fi ocupat de Grigore al III-lea Socoteanul, fost episcop al Râmnicului), Partenie (21 mai 1764 – 1774) pe scaunul episcopal de la Râmnic și Cozma Popescu (30 septembrie 1763–9 octombrie 1787, când devine mitropolit) în scaunul episcopal de la Buzău.

Spuneam mai sus că „după moartea episcopului Partenie, nu s-a putut face imediat alegerea unui episcop la Râmnic”[31]. Țara Românească era „gazda” confruntărilor militare între ruși și turci, mitropolitul Grigore II abia se întorsese dintr-o solie din Rusia, iar episcopul Cozma al Buzăului tocmai ce „venise din refugiu”[32]. Totuși, mitropolitul Grigore al II-lea îl însărcinează cu conducerea Episcopiei Râmnicului, pe ecleziarhul mitropoliei, arhimandritul Chesarie, spre sfârșitul anului 1777.

Se pune, firește, întrebarea: cine era arhimandritul Chesarie? Toate izvoarele cercetate spun că era român de neam[33], „bucureștean de origine, era fiul Ilincăi și al zarafului

25 *Ibidem*, p. 218.

26 M. Bărbulescu, *Op. cit.* pp. 270-275.

27 C. Giurescu, *Op. cit.* p. 221.

28 M. Bărbulescu, *Op. cit.* p. 319.

29 Pr. Prof. Dr. M. Păcurariu *Op. cit.*, p. 275.

30 *Ibidem*, p. 275.

31 N. Șerbănescu, *Op. cit.* p. 195.

32 *Ibidem*, p. 195.

33 Pr. Magistrand Mihai Manolache, „Viața și activitatea episcopului Chesarie al Râmnicului 1773–1780”, *BOR* nr. 1-2, 1966, p. 130; vezi și N. Șerbanescu, *Op. cit.* p. 196: †Athanasie Mironescu, *Op. cit.* p. 149; Șt. Ciobanu, *Op. cit.*, p. 623.

Anghelachi Halepliu"[34]. Deși grecul Constantin Daponte în catalogul istoric îl numește „blahos", adică *român* ca și mitropolitul Grigore al II-lea[35], unii istorici ca Nicolae Iorga, părintele Mircea Păcurariu, presupun că strămoșii săi ar fi din Alepul Siriei, unde, spunea Iorga „face să se bănuiască o românitate destul de recentă"[36]. Este posibil lucrul acesta, deoarece străbunicul său, Hagi Gheorghe Halepliu, era menționat în actele bucureștene[37], deși istoricul Alexandru Elian susține că „nu se pot afirma, nici exclude, legături de sânge cu unii dintre purtători ai patrimoniului Halepliu[38].

Un frate al său, State Halepliu, ajunge „până la treapta de clucer de arie"[39]. Nu știm care va fi fost evoluția sa din punct de vedere material, în timpul vieții. Cert este că, la 1804, „feciorii răposatului clucer Halepliu" erau nechivernisiți și cereau slujbe. Raportul mitropolitului Dositei Filitti (1793–1810) către domnitor arată meritele „unchiului" Chesarie. În urma raportului, domnitorul „îl numește pe cel mai mare dintre petiționari, polcovnic al târgului"[40]. La 1767, încă mai trăia tatăl său, Anghelachi Halepliu, care „lăsa prin testament spitalului Colțea venitul unora din prăvăliile sale"[41].

Toți cei care s-au ocupat de viața și activitatea episcopului Chesarie sunt de acord într-o privință: nu se cunoaște anul nașterii sale[42], iar carte a învățat la Școala Domnească din București. Printre dascăli l-a avut și pe grecul Alexandru Turnavitu, bulgar de origine, conducătorul școlii"[43]. Nu cunoaștem rezultatele școlare ale viitorului episcop, dar, dacă „și-a însușit temeinic cunoștințele limbilor greacă (veche și nouă), rusă, latină, istorie, filologie și franceză"[44], ne face să credem că a trudit din plin pe băncile școlii și rezultatele se vor vedea în activitatea sa. În anul 1761, primește schima mare, în Catedrala mitropolitană din București și se va pune în slujba acestei instituții[45]. Episcopul Râmnicului, Atanasie Mironescu, citând pe Nicolae Iorga spune că „este călugărit în timpul mitropolitului Filaret I Mihailitzis" (1753–1760, în prima jumătate a anului

34 Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900, ed. Acad. 1979, p 177.

35 Pr. Magistrand Mihai Manolache, *Op. cit.* p. 131; vezi și Șt. Ciobanu, *Op. cit.* p.623.

36 *Ibidem*, p. 130; vezi și M. Păcurariu, *Op. cit.* p. 287.

37 *Ibidem*, p. 130.

38 *Ibidem*, p. 130, vezi nota 4.

39 *Ibidem*, p. 130.

40 *Ibidem*, p. 130.

41 *Ibidem*, p. 131.

42 *Ibidem*, p. 131.

43 Gh. Moisescu, *Istoria Bisericii Române. Manual pentru Institutele Teologice*, E.I.B.M.O. București, 1957, vol II, p. 250; vezi si pr. mgistrand Mihai Manolache, *op. cit.* p. 131; N. Șerbănescu, *op. cit.* p. 196; *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 177.

44 Vezi operele indicate la nota 43 cu aceași pagină.

45 N. Șerbănescu, *op. cit*, p. 196; vezi și magistrand Mihai Manolache, *op. cit.* p. 131; *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 167; Gb. Moisescu, *op. cit.* p. 250.

1760)[46]. Fiind născut în București, poate l-a cunoscut pe mitropolit, dar având în vedere cele două date 1760, anul morții mitropolitul Filaret I, și anul 1761, anul cert al călugăriei lui, nu credem că a fost ucenicul lui Filaret I. Poate atunci când era mirean. Toate izvoarele cercetate îl indică a fi ucenicul lui Grigore al II-lea (1760–1787) și că a fost călugărit în timpul lui. Apoi el a slujit 12 ani ca protosinghel și eclesiarh la Mitropolie[47]. În opinia noastră și aici există o mică inadvertență. Dacă vom calcula atent din 1761 scurgerea celor 12 ani, când a slujit ca protosinghel, vom vedea că rangul de arhimandrit ar fi fost obținut abia în 1773. Lăsând la o parte acest calcul al anilor, ne raliem istoricului Nicolae Șerbănescu și preotului Mihai Manolache care ne spun că rangul de arhimandrit fusese obținut în 1771, lucru confirmat și de alte izvoare[48]. Cert este că în 26 decembrie 1771, arhimandritului Chesarie i se va încredința eparhia Râmnicului „în locul decedatului episcop Partenie"[49]. Venea aici cu multă experiență tipografică și diplomatică.

Vom insista acum pe activitatea depusă ca membru al delegației românești la Moscova, unde va prezenta doleanțele românilor împărătesei Ecaterina a II-a (1762–1796), numită de Voltaire, „Semiramida Nordului". Delegația era numeroasă, însă ne propunem să evidențiem trei personalități: Grigore al II-lea, Chesarie arhimandritul și Filaret, succesorul său. Vizita delegației românești la Moscova s-a făcut în plin război ruso-turc (1768–1774). Speranțele românilor erau mari, mai ales că, între iulie 7–21 iulie 1770, în bătăliile de la Larga și Cahul, se disting detașamentele de români voluntari. Luptau sub conducerea feldmareșalului Petru Rumiantov, care i-a zdrobit pe turci[50] și a aprins candela speranței pentru români.

La Moscova, delegația română a participat la hirotonia întru arhiereu a lui Platon Levșin din Tver[51]. La puțin timp după hirotonie, arhiepiscopul Platon va rosti o cuvântare la mormântul lui Petru cel Mare, țar al Rusiei (1682–1725). Această cuvântare va fi tradusă în grecește de către Chesarie, „care mânuia o limbă greacă elegantă și pură"[52]. Activitatea lui Chesarie – bun cunoscător de rusă – este apreciată la Moscova. Atât el, cât și Filaret, vor fi dăruiți cu câte o cruce de aur[53]. În timpul petrecut la Moscova, (26 iunie 1770–octombrie 1771) scaunul de mitropolit va fi ocupat de fostul episcop

46 Athanasie Mironescu, *op. cit*. p. 149.

47 Pr. Magistrand Mihai Manolache, *op. cit*. p. 131; vezi și N. Serbănescu. *op. cit.* p. 196; *Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 177; Gb. Moisescu, *op. cit.* p. 250.

48 Pr. Magistrand Mihai Manolache, *op. cit*. p. 133; vezi și N. Șerbănescu, *op. cit.* p. 196; vezi și Athanasie Mironescu, *op. cit*. p. 149; Gh. Moisescu, *op. cit.* p. 250.

49 N. Șerbănescu, *op. cit.* p 196.

50 Constantin C. Giurescu, *Istoria României în date,* Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 154.

51 *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900,* pp. 177-178.

52 Pr. Magistrand Mihai Manolache, *op. cit.*, p 131; *Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 178.

53 Athanasie Mironescu, *op. cit*., p. 149.

al Râmnicului, Grigorie Socoteanu, cunoscut sub numele de Grigore al III-lea. Chesarie era alături de Grigorie al II-lea, mitropolitul Țării Românești, în acțiunile politice ale acestuia legate de partida Mihail Cantacuzino. Mai mult, Chesarie, în preajma păcii de la Kuciuc-Kainargi, îl va însoți pe Mihai Cantacuzino la Iași, pentru a-l întâlni pe feldmareșalul Petru Rumianțov[54]. Istoricii bisericești susțin că Chesarie a ajuns episcop cu sprijinul partidei filoruse a Cantacuzinilor[55], dar, chiar dacă lucrul acesta s-ar adeveri, nu scade cu nimic valoarea lucrărilor episcopului Chesarie.

Alegerea ca episcop

După cum spuneam, la 16 decembrie 1771, arhimandritului Chesarie i se încredințează conducerea Eparhiei Râmnicului. Timp de doi ani va cârmui cu vrednicie pe credincioșii eparhiei, determinându-i să-l ceară „păstoririi acelei eparhii". Acest lucru se va întâmpla pe 26 decembrie 1773 și va fi hirotonit pe 12 ianuarie 1774. Era „un om frumos cu purtări alese, un cititor asiduu al literaturilor greacă și franceză, un orator desăvârșit și un istoric redutabil"[56]. La alegerea sa ca episcop va participa și feldmareșalul Petru Rumianțov. În ziua hirotoniei își va lua un demn angajament pe care îl va respecta toată viața: „Câte prerogative a câștigat tronul Mitropoliei mărturisesc că le voi păstra în tot chipul neatins în toată eparhia mea, cât îmi va presta a trăi și a respira"[57].

La începutul păstoririi sale, Episcopia Râmnicului se afla, din punct de vedere economic, într-o situație foarte grea, având mai multe datorii, pe care noul ierarh a fost nevoit să le plătească „din însuși averea sa"[58].

Demn urmaș al episcopului Damaschin, Chesarie va lucra timp de șapte ani la Râmnic, pentru propășirea eparhiei sale, atât pe plan cultural, cât și material. Păstorirea sa se va încheia pe 9 ianuarie 1780 în metocul Episcopiei din București, pe neașteptate, fiind, după câte se pare, otrăvit[59]. Citățm însemnarea lui Rafail Hurezeanu despre acest fapt neașteptat: „Au apus soarele cel luminos de la ochii Valahiei; marele dascăl, prea sfinția sa, părintele Episcopul Râmnicului Chir Chesarie s-a mutat din viața aceasta la veșnicele locașuri într-o zi de joi, la opt ceasuri din zi în București"[60]. Un necrolog va fi rostit de juristul Mihail Photinopoulos, unul dintre cei mai strălucițI reprezentanți ai culturii neogrecești, iar un negustor rostea plin de admirație: „Cât va sta Țara Românească, arhiereu ca Chesarie

54 Athanasie Mironescu, *op. cit.*, p. 178.

55 Pr. Magistrand Mihai Manolache, *op. cit.*, p. 133 vezi și Athanasie Mironescu, *op. cit.* pp. 149-150.

56 Nicolae Bănică Olagu, *Veacul de aur al Râmnicului*, Ed. Oscar Print, 2000, p. 187 .

57 Pr. magistrand Mihai Manolache, *op. cit.*, p. 133.

58 Athanasie Mironescu, *op. cit.* p. 257; vezi și Nicolae Bănică Ologu, *op. cit.* p. 187.

59 *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 196.

60 Athanasie Mironescu, op. cit. p. 152.

nu va dobândi”[61]. Într-adevăr, atunci a trecut la Domnul un mare dascăl și un bun, blând, harnic și fericit părinte, un om cu învățătură împodobit[62].

Activitatea tipografică

Chesarie tălmăcește în 1765 din limba greacă o lucrare voluminoasă intitulată *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos*. Opera este scrisă de Sfântul Simeon al Tesalonicului și vede lumina tiparului la Mitropolia din București[63].

Înainte de a pleca în delegație la Moscova, tiparnița mitropoliei bucureștene scoate, în 1769, o nouă ediție a operei lui Meletie Pigas, *Ortodoxos didascalia*. Era ediția a doua și era nevoie de un bun cunoscător de limba greacă. Se apelează la cunoștințele de limba greacă ale lui Chesarie și astfel numele său apare pe pagina de titlu ca cel care a supravegheat ca traducerea să fie corectă[64]. Evenimentele desfășurate între anii 1768–1774 vor fi descrise de Chesarie într-o lucrare intitulată *Istorie a războiului dintre Rusia și Poarta Otomană*. Lucrarea a fost scrisă în limba greacă. Din păcate, ea s-a pierdut. Traducerea în limba neogreacă a lui Ambrozie Pamperis ne dă de știre despre existența acesteia. Chesarie a descris evenimentele ca acela care luase parte la tratativele diplomatice, așa cum am arătat anterior[65]. Va avea grijă de imprimarea cărților și în afara hotarelor țării. Astfel, apare, în 1780, la Veneția, *Patericul Sfântului Grigorie Dialogul* tipărit de Constantin Chesarie Daponte[66]. Ajuns episcop la Râmnic, Chesarie dorește refacerea tipografiei. Cunoștea foarte bine importanța ei aici. Deși, în 1774, tipărește lucrarea *Învățătura bisericească*, anul următor, activitatea tipografică încetează. Se pare că este timpul în care ierarhul renovează tipografia[67]. Cu ajutorul unui prieten de la Sibiu, Constantin Hagi Pop, episcopul Chesarie va aduce la Râmnic plumb și cositor pentru turnarea literelor, precum și ulei de in pentru ungerea teascurilor. Tot Constantin Hagi Pop îi va procura și vinietele pentru tipărirea mineelor. Între luminatul ierarh și negustorul sibian are loc o bogată corespondență. Într-o scrisoare din 12 iunie 1778, acesta îi cere lui Hagi Pop să-i trimită plumb și cositor urgent la un preț convenabil. Textul este elocvent: „Pentru tipografia Sfintei Episcopii, având trebuință de două sute oca plumb și treizeci oca cositor, socotind că acu la cetatea Sibiului sau în alte părți pe la voi se va găsi cu preț mai jos, pohtim fiiască dragoste și ne arvunește acest plumb și cositor ce ne este trebuincios în grabă”[68]. O lună mai târziu, pe 17 iulie 1773, Chesarie îi mulțumește prietenului pentru cele trimise și mai cere „o sută oca plumb și douăzeci și cinci oca cositor, cum și cinci vedre ulei de sămânță de in curat”[69]. În scrisoarea din 14 septembrie 1778, îi spune lui Hagi Pop că tipografia de la Râmnic nu are gravuri și îl roagă să-i trimită viniete și alte clișee necesare. Începea marea lucrare: tipărirea mineelor și totul trebuia pus la punct. Se vede aici minuțiozitatea cu care a pregătit această măreață lucrare, o lucrare ce a impresionat și care face din munca lui Chesarie un titlu de glorie.

După ce totul a fost pus la punct, în tipografia râmniceană apar alte opere ale marelui cărturar. Astfel, văd lumina tiparului, în 1776,

61 Pr. magistrand Mihai Manolache, *op. cit.*, p. 150.

62 Nicolae Șerbănescu, *op. cit.* p. 196.

63 Pr. magistrand Mihai Manolache, *op. cit.*, pp. 131-132.

64 *Idem*, p. 137.

65 *Ibidem.*

66 *Ibidem.*

67 *Ibidem.*

68 *Ibidem.*

69 *Ibidem.*

un *Octoih* şi un *Antologhion*, în 1777, un *Triodion*, în 1778, un *Molitvelnic*, iar în 1779, un *Ceaslov* şi o *Psaltire*[70].

Tipografia lucra din plin şi se pare că era destul de aglomerată. Lucrul acesta îl vedem tot dintr-o scrisoare a ierarhului Chesarie către prietenul său, datată la 20 ianuarie 1779, prin care îl roagă să mijlocească tipărirea la Veneţia „a 600 de vivlie"[71] („Biblii" n.n.). Constantin Hagi Pop îi răspunde că preţul estimativ este de 360 de taleri. Episcopul Chesarie îşi dă acordul, dar şi suplimentează tirajul cu încă 100 de exemplare pe care le doreşte dezlegate, urmând a fi legate la tipografia bucureşteană, iar cele 600 comandate iniţial a cerut să fie legate în mucava[72].

În vremea lui Chesarie, circulaţia cărţii era nestânjenită. Cartea tipărită la Râmnic se trimitea şi în Transilvania, dar şi în Moldova. Într-o scrisoare din 28 noiembrie 1779, truditorul Mineelor, îi scrie lui Hagi Pop despre greutăţile pe care le-a întâmpinat pentru scrierea celor şase Minee, dar şi despre dania pe care o face „pentru trebuinţa căşii dumitale sau ca să dăruieşti şi dumneata cuiva, dăruim dumitale un rând de Minee, de fieşte care lună câte unu".

Cărţile tipărite la Râmnic, şi mai ales, Mineele constituie opera de căpetenie a episcopului-cărturar Chesarie. În aceşti ani, din teascurile tipografiei râmnicene, vor ieşi 10 cărţi cu o iuţeală uimitoare. Păstrarea slavonei ca limbă sacră este abandonată total, Chesarie fiind adeptul românizării totale a limbii bisericeşti. Primul, în ordine cronologică, este *Mineiul lunii Octombrie*, tipărit în 1776, în două ediţii în timpul „prea înaltului domn, Io Alexandru Ioanu Ipsilantu Voevodu, cu blagoslovenia şi toată cheltuiala Prea Sfinţitului Mitropolitul a lu Ungro-Vlahiei, Chiru Grigorie". „Episcopulu Râmniculuі, Chir Chisarie" va fi ajutat la tipărire „de smeritulu între ieromonahi Climentu, ieromonahulu tipograf şi de popa Constandim, tipografulu Râmnicului".

Abia ieşit din teascurile tipografiei, Mineiul este trimis peste Milcov, în Moldova, într-un transport de carte râmniceană. Ioan, legătorul de cărţi, era „trimisul vlădicăi oltean"[73]. Episcopul Romanului, Leon Gheucă (1769–1786) primeşte cartea râmniceană de care este încântat. Lucrul acesta îl determină să-i trimită o scrisoare episcopului Huşilor, Inochentie, în care vorbeşte în termeni elogioşi la adresa episcopului Chesarie şi a operei sale.

Inochentie, ca episcop la Huşi (1752–1782), a condus delegaţia moldoveană la curtea ţarinei Ecaterina II (1762–1796), între 20 noiembrie 1769–1770[74].

70 Athanasie Mironescu, *op. cit.* p. 151.

71 Pr. magistrand Mihai Manolache, *op. cit.*, p. 137.

72 G. Ionescu, *Tipografia episcopiei de la Râmnicul Vâlcea*, în RIAF vol. X (1909) pp. 342- 343; vezi şi Nic. Bănică Ologu, *op. cit.*, p.189.

73 Al. Duţu, *op. cit.*, p. 129.

74 Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 296.

Din delegație făcea parte Vartolomeu Măzăreanul, egumenul Mănăstirii Solca și Venedict, egumenul Mănăstirii Moldovița[75], iar Inochentie „vorbi țarinei Ecaterina înaintea mitropolitului Țării Românești"[76]. Am insistat asupra acestui fapt pentru a arăta că arhimandritul Chesarie și Inochentie episcopul de Huși se cunoscuseră la Petersburg, dar lucrul acesta nu știrbește cu nimic frumusețea scrisorii lui Leon Gheucă.

În scrisoare, episcopul Romanului îi spunea lui Inochentie că „Ioan legătorul de cărți este om al sfinției sale, fratelui Chesarie episcop al Râmnicului, „care, fiind trimis aici cu cărți bisericești și poftindu-mă ca să dau voie să le vânză cui ar trebui în eparhia mea, au șezut de astă primăvară, până acum aice"[77]. Desigur, anul șederii la Roman pentru vânzarea mineiului este 1777.

Ioan, legătorul de cărți, trebuia să fie la Râmnic pentru că *Mineiul pe luna Noiembrie* apare în 1778. Pe foaia de titlu apar și meșterii popa Constandin, tipograful Râmnicului și Dimitrie Mihai Popoviciu tipograful, ca și pe cele pe decembrie, ianuarie, februarie și martie în 1779. Toate au prefețe deosebite care arată erudiția episcopului Chesarie. Vom remarca, împărțirea în trei epoci pe care o face Chesarie în predoslovia *Mineiului pe luna noiembrie*.

„Trei epohas adecă veacuri însemnate a avut Țara Românească: un veac a fost întru carele s-au luptat cu războaie; altul întru carele s-au început zidirea mănăstirilor celor domnești; altul întru carele s-au început tălmăcirea cărților dupre slovenie pre limba rumânească. Țara Rumânească, când avea războaie, să numia Dachiia, și lăcuitorii ei dachi și gheți. Iară zidirea mănăstirilor s-au început de la Radul voievod ce-i zice Negrul întâiul domn al țării, carele au zidit mănăstirea din Câmpulung și biserica din Târgu Argeșului, unde se află sfintele moaște ale Muceniței Filothia. Iară tălmăcirea s-a început în zilele lui Matei Voievod Basarab și s-au adăogit în zilele lui Sărban Voevod Basarab. Iară la cea desăvârșită podoabă a venit în zilele lui Constantin Voevod Basarab Brâncoveanul, prin osârdia lui chir Damaschin, episcopul de Râmnic. Din zidirea mănăstirilor se slăvește Dumnezeu cu bună rânduială, să pomenește numele și se laudă râvna ctitorilor domni; își regăsesc răpaos într-însele cei ce fug din pohtie, precum și mulți din pohtie ajung la ajutorul lor. Toate aceste folosuri se socotesc mici și vremelnici când să potrivesc cu folosul tălmăcirii cărților. Numele nu rămâne închis numai în zidurile mănăstirilor, ci fiind scris la începutul cărților precum al lui Matei Voevod în pravilă și în alte cărți, a

75 Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 270

76 Idem, p. 276.

77 V. Molin, „O legătură de carte a Râmnicului ambulantă activând prin eparhiile din Moldova – 1777", în *M.O.* an XVII, 1965, nr. 5-6, p. 421

lui Sărban Voevod în Biblie, a lui Constantin Voevod în alte multe cărți, ca cu niște aripi aleargă pre la marginile pământului; să cunosc după moarte de cei ce nu-i știa în viață. Și aciastă slavă nu să supune vremii, precum zidurile mănăstirești stricăciunii, ci aduce vreme și stă împreună cu curgerea soarelui înnoindu-se cu tipariul, carele stricăcios fiind din fire, și după alcătuire, dă nestricăciune la lucrurile lumii cele stricăcioase"[78].

În predoslovia *Mineiului pe ianuarie*, neobositul arhiereu Chesarie se adresează la „toată ciata clirosului, toată ministrațiia boierimei – ciata neguțătorească, toți, vă rog, să aruncați ochii în fruntea acestei cărți!" Era îndemnul marelui ierarh către toți pentru a ceti în această predoslovie un compendiu istoric al neamului românesc, mărturisind sincer: „aflu linia neamului rumânesc din vechiu trăgându-să din slăvit neam al romanilor, valahii numindu-să după limba slovenească, a căror slavă au strălucit împreună unde ș-au întins și soarele razele"[79].

Tipărirea și circulația Mineelor lui Chesarie avea să poarte, cu vioiciune și dragoste, istoria poporului român, În acestea el tâlcuiește lecturile biblice mai de seamă din fiecare lună, lămurește însemnătatea lunilor pe temeiuri istorice și mitologice, stăruie asupra praznicelor și sărbătorile bisericești de la Sfinții Apostoli încoace[80].

Pe lângă activitatea cultural-tipografică în care a strălucit, episcopul Chesarie a desfășurat la Râmnic și o bogată activitate administrativ-gospodărească. A sporit averea episcopiei prin danii, dar și prin cumpărături.

În timpul lui Chesarie, Episcopiei Râmnicului i se închina biserica din Mischii și biserica *Sfinții 40 de Mucenici* din București, care va deveni metocul Episcopiei. În actul de închinare, ctitorul ei, Mihail Cantacuzino spune: „Am afierosit episcopului din Râmnic, Chesarie și am hotărât ca la această sfântă biserică să zidesc și o casă ca să fie conac episcopilor Râmnicului, când vin în București, cât va avea sfinția sa în viață și următorii sfinției sale"[81]. Averea acestui metoc, cu o casă și un loc de casă, „în mahalaua popii Dârvaș" erau pe Calea Victoriei[82], unde în 1780, în ziua de joi, ianuarie 9, episcopul Chesarie își va găsi obștescul sfârșit.

În metocurile Episcopiei de la București și Obedeanu din Craiova, episcopul Chesarie a înființat două școli. La cea din București erau doi profesori: unul de slavonă și altul de greacă, iar la cea din Craiova, un dascăl de învățătură românească pentru 12 copii[83].

78 Al. Duțu, *op. cit.*, p.175-176; vezi și Tudor Nedelcea, *Predoslovii*, Scrisul românesc, Craiova, 1994, p. 108-109.

79 T. Nedelcea, *op. cit.*, p.115-116.

80 Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 251.

81 Idem, p. 135.

82 *Ibidem.*

83 Athanasie Mironescu, *op. cit.* p.280.

Despre calitățile multiple ale lui Chesarie, cronicarul grec Constantin Chesarie Daponte spunea că Chesarie Râmniceanu a fost „un om cu purtări alese și milostiv, darnic, cheltuind cu tipografia, cu școlile, cu bisericile și cu mănăstirile, cum și cu alte diferite milostenii și ajutorarea celor lipsiți, peste 150 pungi”[84].

Cărturar iluminist, episcopul Chesarie al Râmnicului a fost primul român care a tradus din *Enciclopedia lui Diderot* și a cunoscut lucrarea bizantinologului Charles Le Beau: *Histoire du Bas-Empire*.

Așadar, Chesarie episcopul a fost „unul din cei mai luminați și mai activi dintre ierarhii munteni ai secolului al XVIII-lea. Nu s-a ocupat numai cu tipărirea de cărți, ci a tradus însuși o carte care a fost considerată de contemporani ca exemplară și a fost imitată și de scriitorii religioși din Ardeal”[85]. A fost unul dintre acei cărturari, care „au deșteptat limba românească”, cu convingerea că aceasta trebuie învățată „românește așa limpede” și că niciunul dintre locuitorii acestei țări nu are dreptul să „șchimosească limba țării”[86].

84 Pr. magistrand Mihai Manolache, op. cit., p. 135.

85 N. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 196.

86 Nicolae Bănică Ologu, *op. cit.* p. 173.